

הכנס המדעי ה-16
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ה

חקר יהדות

יו"ר: יעל אברהמי

"יאירו משפטיך ליעקב": האורים והתומים – מהמקרא למגילות מדבר יהודה

"They shall light your laws for Jacob":

The Urim and Thummim – from the Bible to the Dead Sea Scrolls

האורים והתומים נזכרים במקרא חמש פעמים (שמות כח 30; ויקרא ח 8; דברים לג 8; עזרא ב 63; נחמיה ז 65) ועוד פעמיים נזכרים האורים בלבד (במדבר כז 21; שמ"א כח 6). מאזכורים אלה עולה שהיו אלה חפצי קודש (גורלות?) שהושמו בחושן הכהן הגדול, ובאמצעותם הוא קיבל החלטות בעניינים שונים. לפי במדבר כז 21, הכהן הגדול שואל באורים על מנת לקבל תשובה לקראת יציאת ישראל למלחמה בהנהגת יהושע בן נון. האורים נזכרים שוב בהקשר של שאלה אם לצאת למלחמה בסיפורו של שאול: "ולא ענהו ה' גם בחלמות גם באורים גם בנביאים" (שמ"א כח 6). אולם, באף לא אחד מן התיאורים המקראיים נמסר תיאור של האורים, לא נתבהר ההליך של שאלה באורים ולא כיצד נתקבלה מהם תשובה. גם הנושאים עליהם שואלים באורים ובתומים נותרו מעורפלים, ואין המקרא מספק לנו תמונה שלמה.

המגילות, לעומת זאת, מציעות תשובות לכמה מן השאלות באמצעות פרשנות ומדרש הטקסטים המקראיים. בהרצאה אעמוד על התפיסה הפרשנית בנוגע למהות האורים והתומים המשוקעת במגילות ובחיבורים נוספים מימי בית שני. ממגילות שונות ברור שחובת המלך או המנהיג הצבאי להיעזר בכהן שישאל באורים לפני יציאה למלחמה או בכל עניין הקשור למלחמה או למלחמה אסכטולוגית. מ"קדמוניות היהודים" של יוספוס פלביוס, מתרגומי המקרא ביוונית ובארמית וכן מהמגילות, מסתבר שהתשובה לשאלת הכהן באורים התקבלה באור. עוד מתבהר שהאורים והתומים זהו עם 14 האבנים שעל בגדי הכהן הגדול: 12 אבני החושן ושתי אבני השוהם שעל כתפיו. והתשובה ניתנה באמצעות האור שהוא בו כל 14 האבנים. נקודה נוספת המתבהרת מהמגילות היא שלאחר שהכהן מקבל תשובה באורן של האבנים, עליו לצאת כך אל קהל ישראל, כדי שיוודע ברבים שניתנה לכהן התשובה האלוהית.

בהרצאה אציג את המקרים האלו ואתמקד בפירושים חדשים (שלי) לשני חיבורים מקומראן, "פשר ישעיהו" ו"האפוקריפון של משה", המציגים פרשנות חדשה וייחודית לטקסטים המקראיים העמומים.

מילות מפתח: אורים ותומים, מגילות מדבר יהודה, פרשנות כיתתית למקרא, הכהן הגדול, חוגים כהניים ו/או משיחיים

Yael Avrahami

יעל אברהמי

פרשנות מקרא בספר מקבים ב פרקים א-ב וביסוסו של חג החנוכה

Biblical allusions in 2 Maccabees 1-2 and the establishment of Chanukah

ספר מקבים ב, שנכתב בסמוך לניצחונם של החשמונאים, כולל את ההתייחסות הקדומה ביותר המצויה בידינו לחג החנוכה. פרקים א ו-ב הכוללים אגרות ליהודי מצרים, ופרק י 1-8 המתאר את חנוכת המקדש לאחר ניצחונם של יהודה המכבי, מדגישים את חשיבות החג וקיומו ביהודה ומחוצה לה. פרקים אלה בולטים בייחודם לעומת שאר הספר אשר עניינו ומטרתו דווקא יום ניקנור. ייחוד נוסף לפרקים אלה הוא אופיים העברי/ארמי לעומת אופיים היווני של יתר הפרקים. לבסוף, זהו המקור הקדום היחידי המקשר בין חג החנוכה לחג הסוכות.

בהרצאה אציע סקירה מקיפה של האופן שבו המחבר של שלושת הקטעים השתמש בהרמזים לטקסטים מקראיים הקשורים במקדש על מנת לקדם את מטרותיו. נראה כי השימוש של מחבר פרקים אלה בסיפורים ובמושגים מקראיים, הן במפורש והן במרומז, דומה לחיבורים יהודיים-עבריים אחרים בתקופתו.

אנתח את שלושת הקטעים מבחינה ספרותית ואשרטט את הזיקות המצויות בהם למקרא. אציע שניתן להבחין בהרמזים מילוליים מפורשים לצד הרמזים תמטיים ופיתוח פרשני של סיפור חנוכת המשכן (ויקרא ט), חנוכת מקדש שלמה (מל"א ח ; דה"ב ו-ז), חנוכת המקדש של שבי ציון (חגי ב), וחג הסוכות בימי נחמיה (נחמיה ט). אראה שהמחבר עשה שימוש מושכל בזיקתו של חג הסוכות למקדש, ובאירועים מכוננים בהיסטוריה היהודית כפי שנתפסה בזמנו, על מנת לקדם את חגיגות הניצחון של החשמונאים.

נראה כי הסתמכותו של המחבר על התנ"ך וזכרון התנ"ך בדורו סייעה בידו לקבע את מעמדו של בית חשמונאי כממשיך דרכם של מנהיגי העבר דרך הקישור בין בית חשמונאי למקדש בירושלים. בכך מחבר הספר לא רק מסתמך על טקסטים מקראיים, אלא גם על האסטרטגיה הפוליטית שעמדה מאחוריהם: ציון ניצחון ועצמאות והשגת סמכותו של מנהיג חדש נעשו דרך ציון מועד בתאריך מוכר וידוע במקדש. כך עשו, למשל, ירבעם, יאשיהו וחזקיהו. יתרה מזאת, השימוש בחג הסוכות שהיה חג מקדשי מובהק, ובסמלים הקשורים למקדש כגון נר התמיד ושמן הזית, נעשה על מנת ליצור חג חדש שאיננו חג מקדשי וניתן לחוג אותו בכל מקום. במילים אחרות, יצירת חג חדש זה והפנייה ליהודי מצרים בבקשה לציין את החג היוותה ניסיון של בית חשמונאי להכריז על עצמו כמנהיג העם היהודי כולו, ולא רק זה היושב בציון.

מילות מפתח: חשמונאים, חנוכה, מקרא, שכתוב מקרא

Seth (Avi) Kadish

אבי קדיש

תורות העיקרים לאחר הרמב"ם: סמנטיקה או משמעות?

Principles of the Torah after Maimonides: Semantics or substance?

מהו אלוהי ישראל: מושג מופשט או אישיות כמו האדם?

מהי תורת ישראל: מערכת של מושגים מופשטים או מערכת יחסים בין האדם לאלוהיו?

איך מכירים את האל: דרך השכל או דרך החוויה האישית וההיסטורית?

שאלות אלה עומדות במרכז של מחשבת ישראל הקלסית, אך כלל לא מקובל לשאול אותן בהקשר של הדוגמטיקה היהודית. עצם העיסוק בדוגמטיקה, כלומר לבנות מערכת של "אמונות מחייבות", נחשב בדרך כלל למשימה שאינה נוגעת במהותם של הדברים אלא רק בהגדרות פורמליות של סמכות וחובה.

כידוע, בסוף הקדמתו לפרק "חלק" (בתוך פירושו על המשנה) כתב הרמב"ם רשימה מפורסמת של 13 "יסודות התורה". לדעתם של רבים רשימה זו מבטאת גישה שמרנית באופן מובהק. דעה זו מקובלת בעולם המחקר, והיא אף נפוצה מחוץ לאקדמיה. אמנם, לדעתם של החוקרים, עצם כתיבתה של רשימת דוגמות על-ידי הרמב"ם מהווה מהפכה בתולדות היהדות, כי מאז ניתן להגדיר יהודי לא רק על-פי מעשיו וכוונותיו, אלא לפי קבלתו את "הדעות הנכונות". אף-על-פי-כן, הסכימו החוקרים שאין ברשימת היסודות של הרמב"ם (כלומר בתכניה) מהפכה כלשהי. לדעתם של החוקרים נכון הדבר גם לגבי תורות העיקרים המאחרות שנכתבו כאלטרנטיבות לתורת העיקרים של הרמב"ם (על-ידי ר' שמעון בן מצח דוראן, ר' חסדאי קרשקש, ור' יוסף אלבו). לדעתם, כל השיטות השונות של העיקרים מתארות את אותה יהדות מסורתית, וכל בעלי השיטות השונות בימי הביניים הסכימו שהיהדות היא סוג של אורתודוקסיה, כלומר מערכת של אמונות מחייבות. הוויכוח ביניהם היה רק לגבי הגדרתה המדויקת של המערכת הזו, כלומר בסמנטיקה של הדוגמטיקה: מה בדיוק נחשב "עיקר", ואילו אמונות נחשבות ל"עיקרים"?

במאמרי, המיועד להתפרסם ב-*Hebrew Union College Annual*, אני טוען בדיוק את ההפך מהדעה המקובלת במחקר: (1) רשימת 13 "יסודות התורה" של הרמב"ם מהווה מהפכה לא רק בעצם כתיבתה, אלא אף בתכניה. היא לא מתארת יהדות "מסורתית" אלא מיועדת להיות כלי חינוכי עבור הפצתה של גישה רציונליסטית מהפכנית; (2) תורות העיקרים אחרי הרמב"ם מהוות תגובה חריפה לכוונה זו של הרמב"ם. העוסקים בתחום זה לאחר הרמב"ם ראו צורך לגבש אלטרנטיבה כללית לסוג של היהדות המשתקף ברשימת הרמב"ם, ולא רק להתווכח על פרטים סמנטיים; ו-(3) עיקר ההבדל בין שיטת העיקרים של הרמב"ם לשיטות העיקרים של מבקריו הוא בכך: שיטת הרמב"ם מיועדת לאפשר תיאור של יהדות שיש בה אל מופשט ובלתי פרסונלי שאינו בעל רצון, ואילו שיטות העיקרים של מבקרי הרמב"ם מחייבות אל שהוא לא מושג מופשט אלא אישיות קונקרטי, ואשר רצונו הוא לקיים מערכת יחסים אישית עם בני האדם. בכך מנסים המבקרים לדלג על המחשבה האריסטוטלית של ימי הביניים, ולחזור אל מה שנתפס בעיניהם כיהדות של המקרא ושל חז"ל.

מילות מפתח: רמב"ם, חסדאי קרשקש, דוגמטיקה, 13 עיקרים, אנטי-רציונליזם

Anat Israeli

ענת ישראלי

"העיקרון המטרייליניאלי": ממתני נקבעת יהדותו של אדם לפי האם, ולמה?

The Matrilineal Principal: Since when is one's Jewish identity determined by the mother, and why?

בהרצאה יובא חלק קטן (ואקטואלי מדוי) מתוך הפירוש הפמיניסטי לפרק ד' במסכת קידושים של התלמוד הבבלי. הפירוש ההולך ונכתב על-ידי בשנים האחרונות (בשיתוף עם קבוצת לומדות במדרשה באורנים), הינו חלק ממפעל עולמי, ה-FCBT (Feminist Commentary on the Babylonian Talmud), במסגרתו ראו אור כ-20 כרכים מתוך כ-70 מתוכננים. מתוך פרק ד', אותו אנו מפרשות, ראה אור בעברית לפני כשנה "דורשות טוב" - פירושנו לחלקו האחרון של הפרק, העוסק באיסורי ייחוד (הפרדה בין המינים או הדרת נשים בלשון ימינו).

בהרצאה אעסוק בתחילת הפרק ואף מעט קודם לו (סוף פרק ג'). בחלק זה, שזכה לכינוי "מסכת יוחסין", מתרחש המהפך המטרייליניאלי, לפיו מכאן ואילך יהדותו של אדם תיקבע לפי אמו דווקא, ולא לפי האב, כפי שהיה נהוג בתקופת המקרא ובימי בית שני. כלומר, מכאן ואילך, אם אחד ההורים איננו יהודי – הכלל הקובע יהיה ש"הולד כמוה" בשפת התלמוד. זאת בניגוד לעשרות הנשים הנוכריות שנישאו לגברי המקרא, החל בבניו של יעקב, דרך משה רבנו, אלף נשותיו של שלמה ואחרים, שצאצאיהם נחשבו כמובן ליהודים לכל דבר.

השינוי הזה, המשפיע עמוקות על גורלם של רבים מאז וגם בימינו, יעמוד במרכז עיוננו. ננסה להבין אותו, את ההקשר שלו, את המניעים לשינוי, את ההשלכות שלו בכלל, ואת ההשלכות המגדריות בפרט. תחילה אפרט בקצרה את הסיבות השונות והמגוונות שהוצעו במחקר כהסבר למהפך. עליהן אוסיף את ההסבר המוצע על ידי, הקושר בין מגדר ובין טוהר הייחוס. כלומר, ההגדרות החדשות של חז"ל יוצרות סולם מגדרי: ככל שהייחוס "טהור" יותר – הוא תלוי רק באב; ככל שהוא בעייתי ומעורב יותר – הוא הופך להיות תלוי באם (עם שתי דרגות ביניים בין שני הקצוות האלה). בשולי הדברים אתייחס גם למציאות הישראלית העכשווית, שבה ישראלים רבים, יוצאי חבר העמים ואחרים, רואים עצמם יהודים לכל דבר, אך אינם מוכרים ככאלה ברבנות, משום שהם יהודים מצד אביהם ולא מצד אמם.

מילות מפתח: תלמוד, מגדר, ייחוס, נישואי תערובת, העיקרון המטרייליניאלי

